

The article is devoted to the study features the art of therapeutic support primary school pupils. The content and nature of concepts "support", "psychological support", "social-pedagogical support", "art-therapy support". Characterized auxiliary methods art-therapy sessions with younger schoolchildren, including kazkoterapiya, play therapy, music therapy.

Keywords: support, art therapy, art therapy support, schoolchildren, adaptation.

Отримано 25.2.2012

УДК 37.013.42

Л. І Пономаренко

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАТЬКІВ- ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

У статті визначено та теоретично обґрунтовано дієві соціально-педагогічні умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Ключові слова: соціально-педагогічні умови, педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ, соціальне партнерство, рефлексія, соціально-педагогічний супровід.

Соціально-педагогічний захист прав і свобод дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на сучасному етапі розвитку України є одним з основних напрямів державної соціальної політики. Відповідно до визначеного стратегічного курсу важливими складовими державної політики нашої держави є створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей за принципом родинності; забезпечення пріоритету сімейних форм влаштування дітей. Як показує досвід поширення процесу деінституалізації системи піклування в Україні, однією з доцільних інноваційних форм удосконалення опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування є дитячі будинки сімейного типу (ДБСТ).

Водночас, виявлено ряд специфічних труднощів у підготовці, створенні і функціонуванні ДБСТ. Частково це пов'язано з нестачею теоретичних знань щодо особливостей функціонування таких сімей, частково – з браком практичного досвіду виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в ДБСТ. Специфіка виховання дітей зазначеної категорії висуває підвищені вимоги до виховного потенціалу батьків-вихователів ДБСТ, вимагає їх особистісної і соціально-психологічної зрілості, гуманізації відносин між батьками й дітьми, компетентнісного підходу до виховання дітей в цілому.

Висвітленню теоретичних і практичних аспектів виховання дітей присвячено численні вітчизняні (Л. Алексєєва, І. Бех, З. Зайцева, О. Киричук, С. Максименко, М. Стельмахович, М. Фіцула та ін.) і зарубіжні (А. Адлер, К. Аронс, Р. Ноттебаум, Є. Россберг, Б. Салліван, Р. Скіннер та ін.) дослідження. Проблеми виховання дитини в сім'ї відображені у працях класиків педагогіки та психології, зокрема Л. Виготського, Я. Коменського, Г. Костюка, П. Лесгафта, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, М. Пирогова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та інших. Питання компетентності досліджують Є. Барбіна, С. Вітвицька, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Маслов, О. Пехота та інші. Специфіка та методика формування педагогічної компетентності знайшла своє відображення у працях А. Бусигіна, Л. Мітіної, В. Серикова та інших.

Результати досліджень різних авторів свідчать, що сьогодні відсутнє системне вивчення феномену педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ в цілому та процесу її розвитку зокрема. Недостатня вивченість окресленої проблеми зумовила актуальність обраної теми дослідження.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Вважаємо, що обґрунтування зазначених у меті умов є можливим, лише за розуміння чіткого змісту ключових понять нашого дослідження: "соціально-педагогічні умови", "педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ".

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови умова визначається як необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чогонебудь або сприяють чомусь [3, с. 1295].

Як філософська категорія умова відображає універсальні відношення речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає й існує. Водночас її особливістю є те, що вона сама по собі не може

перетворитися на нову дійсність без діяльності, а лише створює можливість нової речі як зумовленої [7, 703-704].

Узагальнюючи наведені визначення можемо зазначити, що поняття "умова" – це сукупність об'єктів і процесів, необхідних для виникнення, існування або зміни відповідного об'єкта.

Колектив науковців у складі А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистого під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, при цьому поділяють їх на: а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [5].

У нашому дослідженні під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність відповідних цілеспрямовано організованих зовнішніх обставин, що спрямовані на розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ та спричиняють якісні внутрішні зміни їх особистості.

При створенні конструкції таких умов ми виходили з урахування активного впливу зовнішнього середовища на ДБСТ в цілому та батьків-вихователів зокрема, концепції активної взаємодії з даним соціальним інститутом державних і громадських організацій.

Звернемося до визначення сутності поняття "соціального". За міркуваннями В. Беха, поняття "соціальне" віддзеркалює соціальний світ або родове життя людини, яке розгортається перед нами як м'яке динамічне соціальне поле квантово-хвильового походження. Його пов'язують зі способом життєдіяльності, дією, суспільними відносинами, суспільною та індивідуальною свідомістю, ноосферою, знаннями, божественною субстанцією [4, 119-121]. На думку В. Оржеховської, "соціальне – якість, внутрішньо притаманна особистості та спільноті, яка формується в результаті процесів соціалізації. Це поняття відображає зміст і характер відносин між суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами) як результат виконання людиною певних соціальних ролей, які вона бере на себе, стаючи членом спільноти; це продукт взаємодії суб'єктів, який проявляється в культурі, оцінках, способі життя людей" [6, 165-166].

Термін "соціальне" використовується нами в широкому значенні – як "суспільне", пов'язаний із суспільством, суспільними відносинами.

Діада понять "соціальне" і "педагогічні умови" створює самостійний простір дослідження – соціально-педагогічні умови, що визначають взаємозв'язок між педагогічною та соціальною дійсністю.

Соціально-педагогічні умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ ми визначаємо як сукупність відповідних

цілеспрямовано організованих зовнішніх обставин, які змістовно і процесуально сприяють процесу розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; спричиняють якісні внутрішні зміни особистості батьків-вихователів.

Окреслимо дефініцію наукової категорії "педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ". У сучасній психолого-педагогічній літературі відсутня спільна точка зору щодо трактування сутності поняття "педагогічна компетентність". Проведене нами дослідження та аналіз наукових розробок відомих учених (К. Ігнатенко, Б. Ковбаса, В. Костіва, С. Піюкової, Н. Хрусталькової та ін.) дозволили сформулювати визначення поняття "педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ" – це інтегральна характеристика особистості батьків як вихователів, що одночасно поєднує культуру особистості, мобілізацію знань, умінь і навичок, поведінкових аспектів, які спрямовані на умови конкретної діяльності.

Виходячи з даного визначення, ми висуваємо припущення, що розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ визначається трьома соціально-педагогічними умовами:

1. узгодженість змісту й мети комплексної програми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ із завданнями державної соціальної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

2. соціальне партнерство (взаємодія) фахівців державних і громадських організацій (ГО) у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ;

3. забезпечення розвитку структурних компонентів педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ як цілісних системних утворень, які знаходяться в ієрархічній взаємозалежності.

Розглянемо детальніше кожну із зазначених умов та окреслимо їх взаємозв'язок.

Першою з визначених нами соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ є узгодженість змісту й мети комплексної програми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ із завданнями державної соціальної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Держава, створюючи ДБСТ, по-перше, делегує права і обов'язки по вихованню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування батькам-вихователям, по-друге, забезпечує фінансування ДБСТ з державного бюджету (Кабінетом Міністрів України затверджено порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги та грошового забезпечення на дітей за принципом "гроші

ходять за дитиною"), надає допомогу у функціонуванні ДБСТ (соціальний супровід) та здійснює контроль його життєдіяльності (соціальне інспектування). Ми вважаємо, враховуючи дані обставини, що будь-які напрями, форми і методи соціально-педагогічної роботи з ДБСТ мають бути спрямовані на реалізацію сучасної державної політики України як соціальної держави – гаранта прав і свобод людини.

Підґрунтям для розробки комплексної програми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ мають виступати нормативно-правові документи. Зокрема:

Конвенція ООН про права дитини ратифікована Постановою ВР України № 789-ХІІ (789-12) від 27. 02.1991, в якій визначається, що *"дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння"*.

Сімейний кодекс спрямований на *"...зміцнення інституту сім'ї, утвердження почуття обов'язку батьків, дітей та інших членів сімей, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням"*.

Положення про дитячий будинок сімейного типу, в якому на батьків-вихователів ДБСТ покладаються обов'язки щодо *"(...) забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування"*. В даному документі також зазначено, що *"батьки-вихователі в обов'язковому порядку проходять курс підготовки (один раз на два роки) ... з метою підвищення свого виховного потенціалу"*.

Наказ Мінсім'ямолодьспорт України від 23. 09.2009 № 3357 "Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу", в якому на державу покладено зобов'язання щодо *"створення умов для підвищення виховного потенціалу батьків-вихователів"*.

Програма навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу (затверджено наказом Мінсім'ямолодьспорту від 14.01. 2011 №79), метою якої є *"посилення виховного потенціалу ... батьків-вихователів, підвищення рівня батьківської компетентності, що сприятиме повноцінному та гармонійному розвитку дітей і самореалізації батьків, встановленню між ними позитивних стосунків"*.

Інші нормативно-правові акти, які регулюють створення і функціонування ДБСТ.

Реалізація даної соціально-педагогічної умови дозволить забезпечити цілісність і комплексність соціально-педагогічної

допомоги батькам вихователям ДБСТ у напрямку розвитку їх педагогічної компетентності.

Практика розвинутих країн (США, Великої Британії, Франції) засвідчує, що єдиним демократичним шляхом консолідації суспільства для вирішення проблеми сирітства, в тому разі і соціального, є розвиток партнерства в соціальній роботі. Дане твердження стало ключовим теоретичним положенням при виділенні нами другої соціально-педагогічної умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. А саме – соціальне партнерство фахівців державних і ГО у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Центральним у цій умові є поняття "партнерство". В соціальній педагогіці партнерство розуміють як особливий вид стосунків, за яких люди чи організації об'єднують свої ресурси для виконання певної діяльності. Воно налагоджується тоді, коли необхідно зробити справу, яку хтось не може виконати самостійно [3, 177].

Соціальне партнерство визначається як конструктивна взаємодія інститутів держави та місцевого самоврядування, бізнесу й громадських організацій з метою ефективного вирішення актуальних проблем, створення сприятливого соціального клімату та забезпечення суспільної згоди [3, 177].

Важливість соціального партнерства ГО і державних організацій у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ обумовлена тим, комплексний вплив фахівців різних організацій на ДБСТ формує відчуття суспільної приналежності її членів, допомагає батькам-вихователям знайти можливості для самореалізації та посилює їхню відповідальність перед суспільством за життя та здоров'я дітей-вихованців.

О. Безпалько у монографії "Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи" виділяє переваги співпраці державних соціальних служб та ГО: 1) для ГО: використання приміщення державних служб для проведення своєї роботи; засвоєння досвіду соціально-педагогічної діяльності фахівців соціальних служб; надання послуг більшій кількості клієнтів, що є цільовою групою для ГО; 2) для державних соціальних служб – підвищення рівня професіоналізму фахівців шляхом участі в заходах (семінари, тренінги, круглі столи та ін.), що спрямовані на оволодіння новими соціально-педагогічними технологіями роботи з цільовими категоріями населення, які проводять ГО; упровадження нових видів соціальних послуг для різних груп клієнтів; розробка нових форм та методів, що дозволяють більш ефективно вирішувати певні соціальні проблеми [2, 243].

Взаємодія зазначених служб та організацій може здійснюватися через залучення фахівців до реалізації спільних проєктів, які передбачають надання послуг, спрямованих на розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Ефективність соціального партнерства ГО і державних організацій в напрямку розвитку педагогічної компетентності, на нашу думку, можлива за таких обставин: дотримання єдиних цілей і принципів цього партнерства; визначення та реалізації спільної мети розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; відбору і впровадження форм взаємодії, що забезпечують інтегративний підхід до розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; підвищення рівня професійної компетентності фахівців державних і громадських організацій щодо соціально-педагогічного супроводу, управління взаємодією і залучення додаткових ресурсів для розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Третьою визначеною нами соціально-педагогічною умовою є забезпечення розвитку структурних компонентів педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ як цілісних системних утворень, які знаходяться в ієрархічній взаємозалежності.

Структура педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ нами розглядається як система мотиваційно-ціннісного, особистісного, когнітивного, організаційно-діяльнісного та рефлексивного компонентів. Дані компоненти, з одного боку, являються цілісними системними утвореннями, що характеризують різні за сутністю і змістом знання, вміння, навички, поведінкові аспекти батьків-вихователів, які пов'язані з їх виховною діяльністю; з другого боку, визначені нами структурні елементи становлять собою упорядковану цілісність, знаходяться між собою у ієрархічних зв'язках та взаємозалежності.

Зміна (чи недостатній рівень розвитку) одного із компонентів педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ, не може припинити роботу виховної системи взагалі, але якість діяльності буде значно нижчою. Так, наприклад, відсутність у батьків-вихователів ДБСТ глибоких науково-теоретичних знань про особливості процесу прийняття та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховний процес в цілому і про роль педагогічної взаємодії у ньому (когнітивний компонент педагогічної компетентності) перешкоджатиме формуванню у батьків-вихователів системи організаційних, когнітивних та комунікативних умінь, їх безпосередньому використанню у виховній діяльності (організаційно-діяльнісний компонент).

Отже, усі компоненти неподільно існують в єдиній структурі педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. Їх розвиненість і вираженість є показником високого рівня підготовленості батьків-вихователів, яка забезпечується їх активною діяльністю щодо досягнення виховної мети, особливостями протікання різних психічних процесів, цілісним проявом вроджених і набутих механізмів поведінки протягом усього періоду взаємодії з дітьми-вихованцями.

Системний підхід до розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ дозволить виявити взаємодію та взаємозалежність усіх елементів як єдиного цілого, а його використання у створенні комплексної програми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ ми визначаємо одним із основних методологічних підходів.

Специфіка соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ полягає у тому, що: ці умови акумулюють мотиваційно-ціннісну, особистісну, когнітивну, організаційно-діяльнісну і рефлексивну складові педагогічної компетентності, а також спонукають до партнерства та взаємодії суб'єктів процесу розвитку педагогічної компетентності, частина з яких безпосередньо входить до державних організацій, а частина – знаходиться поза межами державної системи соціально-педагогічної допомоги у ГО; самі по собі соціально-педагогічні умови, без закладеної в них активної діяльності батьків-вихователів, не можуть стати визначально продуктивними для розвитку їх педагогічної компетентності; ця особливість пояснює діяльнісний і олюднений характер соціально-педагогічних умов, які ми проектуємо для процесу розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; соціально-педагогічні умови є взаємопов'язаними і лише в органічній єдності сприяють виконанню поставленого завдання – розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів.

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури, змісту та специфіки соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів ДБСТ і їх виховної діяльності нами виділено три основних соціально-педагогічних умови, що сприяють ефективності процесу розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів: узгодженість змісту й мети комплексної програми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ із завданнями державної соціальної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; соціальне партнерство фахівців державних і громадських організацій у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; забезпечення розвитку

структурних компонентів педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ як цілісних системних утворень, які знаходяться в ієрархічній взаємозалежності. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та експериментальній перевірці комплексної програми реалізації соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : Монографія / О. В. Безпалько. – К. : Наук. світ, 2006. – 363 с.
2. Безпалько О. Партнерство / Г. Лактіонова; заг. ред. І. Д. Зверева // Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 177-178
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.
4. Вища освіта України: методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації : Монографія / За заг. ред. Андрущенко В. П., Михальченка М. І., Кременя В. Г. – К. : ДЦССМ, Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 440 с.
5. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / [А. М. Алексюк, А. А. Аюризанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков та ін.]. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
6. Словник основних термінів і понять превентивного виховання / за заг. ред. Оржеховської В. М. – Тернопіль : ТЗОВ “Тернограф”, 2008. – 200 с.
7. Філософський словник / За ред. І. В. Шинкарука. – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

Social and pedagogical conditions of pedagogical competence of foster parents of the family type orphanage are defined and theoretically grounded in this article.

Keywords: social and pedagogical conditions, pedagogical competence of foster parents of the family type orphanage, social partnership, reflection, social and educational support.

Отримано 25.2. 2012